

Ráðstefnurit

II

Ritstjórar
Guðmundur J. Guðmundsson
Eiríkur K. Björnsson

Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands
Sagnfræðingafélag Íslands
Reykjavík 1998

Rit þessi eru gefin út með styrk frá Menningarsjóði.

Íslenska sögupingið 1997

Ráðstefnurit II

© Höfundar, Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands
og Sagnfræðingafélag Íslands

Printed in Iceland

Útlitshönnun og umbrot: Magnús Valur Pálsson

Steinholt ehf. prentaði

Bókband: Flatey

ISBN 9979-9304-1-1

ISBN 9979-9304-3-8

Bók þessa má eigi afrita með neinum hætti,
svo sem ljósmyndun, prentun, hljóðritun,
eða á annan sambærilegan hátt, að hluta eða í heild,
án skriflegs leyfis höfunda.

JÓN TORFI JÓNASSON

Upphof nútímannentakerfis á Íslandi

Formleg menntun á Íslandi á sér djúpar rætur því Lærða skólann í Reykjavík má rekja til skóla biskupsstólanna sem stofnaðir voru snemma í kaþólskum sið. En lítil gróska var í skólamálum hér á landi á síðari oldum og nánast ekkert formlegt skólahald annað en á biskupssetrunum fyrr en á 19. öld. Þá voru stofn- aðir fjölmargir skólar, einkum á síðari hluta áldarinnar, þótt tiltölulega lágt hlutfall ungs fólks stundaði þar nám. Það er ekki fyrr en með fræðslulögunum sem sett voru 1907 að hægt er að tala um almenna skólagöngu hér á landi.¹ Upp úr 1930 tekur framhaldsskólastigið talsvert við sér og á síðasta fjórðungi 20. aldar vex það mjög hratt og háskólastigið einnig. Það er forvitnilegt að velta fyrir sér þessari þróun og meta hvort hægt sé benda á einhvern vendipunkt, stofnun einhverra skóla, lagasetningu eða önnur kennileiti þróunar skólastarfssins sem marka upphaf nútíma skólakerfis, þess mcnntakerfis sem við búum nú við.

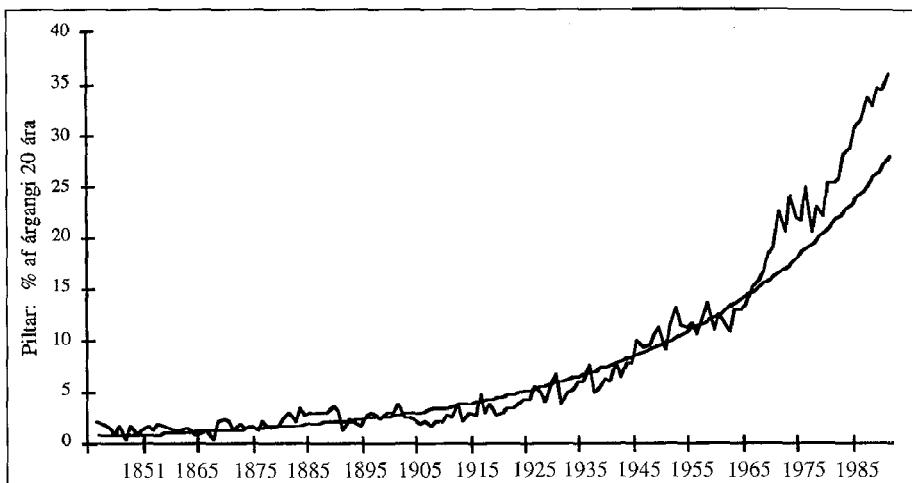
Í þessu sambandi ætti ekki að leggja að jöfnu kerfi nútímans (sem gæti verið staðnað og gamaldags) og nútímalegt kerfi (kerfi sem svarar vel kalli tímans, er ferskt, frjótt og sveigjanlegt). Kerfi sem eitt sinn er nútímalegt þarf ekki að vera það um aldur og ævi. Hér er ekkert mat lagt á það hvort það kerfi sem við búum við í dag, skólakerfi nútímans, sé nútímalegt.

Segja má að íslenska skólakerfið hvíli á þremur meginstoðum mest alla þessa öld. Styrkasta stoðin er barnafræðslan sem nær sér á skrið upp úr miðri síðustu öld og skólagskyldan er nú tíu ár fyrir öll börn. Önnur stoðin er starfsnám á framhaldsskólastigi. Það tekur talsvert við sér þegar á síðasta hluta 19. aldar en þá voru stofnaðir húsmæðraskólar, bændaskólar, stýrimannaskóli, kennaradeild og iðnnám var í móton. Priðja stoðin er almenna bóknámið sem var boríð uppi af stúdentsmenntun Lærða skólans á 19. öld, en ekki síður af lýðháskólum, héraðs- og gagnfræðaskólunum þegar líða tekur á 20. öldina. Nú við lok 20. aldar verður háskólamenntun að teljast fjórða stoð þessa kerfis.

Síðasta aldarfjórðunginn hefur stúdentsnámið aftur náð sterkri stöðu og yfirgnæfir flestar aðrar námsbrautir á framhaldsskólastigi. Með nokkrum rétti

¹ Sjá nánar í Jón Torfi Jónasson (1996, 1997b).

má segja að stúdentsmenntunin og stúdentsprófið sjálft séu meðal helstu einkenna menntakerfis nútímans hér á landi. Þess vegna kanni það að vera lærdómsríkt að skoða móturn menntakerfisins í ljósi þróunar stúdentsprófsins. Í því sambandi er það forvitnilegt, meðal annars, að athuga hvort hægt sé að benda á einhver tiltekin tímamót eða tímabil, sem líta megi á sem upphaf þess kerfis sem við höfum nú.

Mynd 1. Fjöldi útskrifaðra stúdenta, pilta, árin 1847-1994 sem hlutfall af árgangi. Myndin sýnir einnig veldisfall ($y=e^{ax}$) sem best lýsir gögnunum fyrir allt þetta tímabil.

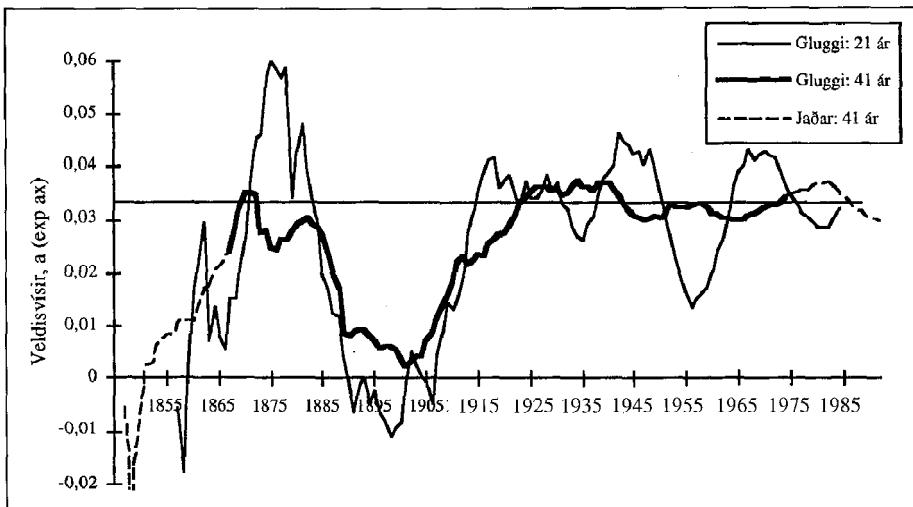
Mynd 1 sýnir fjölda pilda sem útskrifast hafa með stúdentspróf frá 1847 til 1994 sem hlutfall af árgangi. Þeim fjölgar mjög hægt scinni helming 19. aldar og fyrsta hluta þeirrar 20. en smáum saman er eins og fjölgunin verði meiri. Í ítarlegri könnun á þessum vexti mestan hluta 20. aldar (sjá Jón Torfi Jónasson, 1997a) tel ég mig hafa sýnt að veldisfall ($y=e^{ax}$) lýsi þessum vexti vel og það beri að skoða þróun, að minnsta kosti þessa hluta skólakerfisins, í því ljósi.² Þetta skiptir talsvcróðu máli. Vöxtur sem lýtur slíku falli er í eðli sínu hægur fyrst en verður síðan hraðari. Hann nær iðulega einhverju mettunarstigi og þá hægir á honum. Það ber því ekki endilega að líta á það sem umskipti eða eðlisbreytingu á kerfinu þótt stúdentum fjölgji mun hraðar á síðari hluta aldarinnar en þeirri fyrri. Það var sérstaklega athyglisvert í þessari athugun að sjá hve stöðugur veldisvírisinn var nánast alla þessa öld, nálægt 3,34, sem þýðir að vöxturinn er nálægt 3,3% þetta tímabil.³ Ein leið til þess að átta sig á þessum

² $X=\text{ár}, en y=$ hlutfall pilta af árgangi sem tekur stúdentspróf.

³ Það er örhlítil munur á veldisvísi og prósentutölum en ekki verður farið út í þá sálma hér.

Upphof nútímannenntakerfis á Íslandi

vexti, meta stöðugleikann og athuga frávikin, er að reikna hvernig veldisvísirinn breytist þegar gögnin eru skoðuð fyrir afmörkuð tímabil. Í athuguninni hér á eftir eru aðeins skoðuð gögn fyrir pilta vegna þess hve fáar stúlkur luku stúdentsprófi fyrr en talsvert var liðið á 20. öldina.

Mynd 2. Veldisvísi fallsins $y=e^{ax}$ reiknaður annars vegar fyrir 41 ár og hins vegar fyrir 21 ár. Lárétt lína er sett við $a=3,34$ (sjá texta).

Á Mynd 2 er veldisvísið a í jöfnunni $y=e^{ax}$ reiknaður, annars vegar miðað við 21 árs tímabil (viðmiðunarár ± 10 ár) og hins vegar miðað við 41 árs tímabil (viðmiðunarár ± 20 ár). Myndin sýnir þess vegna vaxtarhraða mikilvægs hluta menntakerfisins (stúdentsprófsins) eins og hann er reiknaður á two mjög svipaða vegu. Hér verður einkum rætt um dökku línum sem reiknuð er með 41 árs „glugga“ en mjórra „glugginn“ (þar sem miðað er við 21 ár) gefur keimlíkar niðurstöður. Lárétt lína er sett í $a=3,34$ sem er sú tala sem félkkst fyrir bæði fyrri og seinni hluta aldarinnar í þeiri athugun sem áður er vitnað í (sjá Töflu 4 þar).

Það sem einkennir nútíma menntakerfi séð í þessu ljósi er ekki hve fjölmennir hóparnir eru sem ljúka stúdentsprófi ár hvert, öllu heldur hve hratt þeir stækka: Til dæmis vex hlutfall pilta (af árgangi) sem lýkur stúdentsprófi nálægt 3,3% á ári og þessi vöxtur er stöðugur um langt skeið. Sú staðreynd að stúdentshópurinn vex svona jafnt er hér ekki aðeins athyglisverð, heldur jafnframt talin hér eitt helsta cinkenni nútíma menntakerfis á Íslandi, vegna þess hve stúdentsprófið er stór þáttur í því kerfi. Mynd 2 sýnir að fjölgunin nær þessum stöðugleika á fyrsta fjórðungi aldarinnar og þess vegna mætti segja að upphaf nútíma menntakerfis megi ímasetja nálægt 1920.

Það er hins vegar athyglisvert að svipaður vöxtur var í þessum þætti skóla-kerfisins á árunum 1870 -1880 og það var því þá farið að taka á sig sömu mynd og það hefur nú. Hins vegar er eins og hið almenna bóknámskerfi sem þá var að þróast hafi farið halloka um skeið fyrir allt öðrum og sterkari meiði skóla-kerfisins, það er að segja starfsmenntuninni, á árunum 1890 til 1915 (þótt vafasamt sé að nefna ákveðin ártöl). Það nær svo aftur sínum fyrra styrk stuttu síðar og hefur haldið honum allar götur síðan. Í þessu ljósi má segja að upphaf nútíma menntakerfis megi tímasetja við upphaf síðasta aldarfjórðungs 19. aldar, þótt það hafi síðan orðið að víkja tímabundið fyrir öðru kerfi. Það náiði að rétta sig við aftur og hefur staðið óhaggað síðan.

Það má velta því fyrir sér hvort starfsmenntakerfið geri nú, í lok 20. aldar, aðra atlögu að bóknámskerfinu, nálægt öld eftir fyrra blómaskeið sitt, meðal annars í ljósi líflegrar umræðu undanfarin ár um mikilvægi þess að efla starfsmenntun á framhaldsskólastigi. En líklega er stúdentsprófið orðið of öflugt og sá bóknámsfarvegur sem menntun í framhaldsskóla er komin í of djúpur til þess að einhver slík umbylting verði á námi í framhaldsskóla. Hins vegar má vera að starfsmenntun geti fengið svipaðan sess á háskólastigi við upphaf 21. aldar og hún hafði á framhaldsskólastigi við upphaf þeirrar 20. Ýmislegt bendir til þess að hlutfallslegur styrkur hennar á háskólastigi verði talsverður nú um nokkurt skeið sem verður þó varla lengra en fyrra blómaskeið hennar á framhaldsskólastigi um síðustu aldamót.

HEIMILDIR

- Jón Torfi Jónasson, (1996), „Próun íslenska skólakerfisins.“ Guðbjörg Vilhjálmsdóttir, Árný Elíasdóttir og Hafdís Finnbogadóttir (ritstj.) *Margt er um að velja: Starfsfriði bandar efstu bekkjum grunnskóla.* (Reykjavík, 1996), bls. 63-75.
- Jón Torfi Jónasson (1997a), „Students Passing the Icelandic University Entrance Examination (UEE) 1911-94.“ *European Journal of Education*, 32, 2, bls. 209-220.
- Jón Torfi Jónasson (1997b), „Fjölsögur úr skólakerfinu.“ *Íslensk félagsrit*, 7.-8. (1997) bls. xx.